

ISTRAŽIVANJE LIKOVNE KULTURE NA PEŠČENICI (Neboder na Staroj Peščenici)

Cilj mojeg istraživanja jest proučavanje likovne kulture na Peščenici, a to uključuje, kako sama djela koja bismo mogli nazvati likovnim, tako i stvaranje i recepciju tih ostvarenja. Svrha ispitivanja proizlazi iz djelokruga mog radnog mjesta, tj. iz djelovanja voditelja galerije i stručnog suradnika za likovnu djelatnost u Centru za kulturu „Peščenica“. Svakodnevno se susrećem sa zadatkom širenja likovne kulture u općini i pri tome nailazim na niz poteškoća. Nisu to problemi organizacijske naravi, niti su to problemi vezani usko uza struku povjesničara umjetnosti. U takvom radu stalno se nameće pitanje: ima li smisla to što radim i način na koji radim. Naime, ne samo centri za kulturu, već i galerije i muzeji bore se za publiku koje ima malo, publiku koja često ne razumije i ne želi gledati na pr. izložbe suvremenih autora, publiku koju želimo animirati i naučiti da prihvati modele koje joj nudimo. Zašto se ljudi tome opiru, ima li netko pravo da nameće svoje modele kulture i kakva je uopće likovna kultura ljudi kojima se obraćamo? Ako likovne potrebe postoje, a jamačno postoje, one se nekako i zadovoljavaju. A kako se zadovoljavaju, to je ono što sam htjela istražiti.

Polazim od pretpostavke da povijest umjetnosti nije posvećivala dovoljno pozornosti području koje me zanima. Istraživanje likovne kulture moralo bi obuhvatiti sve bitne fenomene koji u sebi sadrže elemente likovnosti, bez obzira da li im je funkcija primarno likovna ili praktična. To znači da će se u krugu mojeg zanimanja naći podjednako urbanistički problemi, arhitektura, unutarnja dekoracija, hortikultura, izradba ukrasnih predmeta, amaterska likovna djelatnost, širenje predmeta masovne kulture, odnos prema profesionalnoj umjetnosti, kriteriji vrednovanja itd. Premda je pojam likovne kulture, kako ga ovdje shvaćam, relativno široko zamišljen, ipak to neće biti prvenstveno antropološko ili sociološko istraživanje, nego ću uz pomoć metoda drugih disciplina lakše uočiti likovne fenomene tamo gdje ih metodama povijesti umjetnosti ili likovne kritike ne bih odmah uočila.

Povijest umjetnosti ograničava svoja proučavanja na vrhunska djela, najbolja ostvarenja akademske, profesionalne umjetnosti. Neprofesionalni vidovi umjetnosti ostaju izvan vidokruga - narodna (ruralna) umjetnost prepuštena je etnologima i uzima se u obzir samo posredno, kao utjecaj na stvaranje djela profesionalnih umjetnika. Djela, stvaranje i doživljavanje većine ljudi ostaje izvan kruga interesa povijesti umjetnosti. A i čemu proučavati umjetnost širokih masa, netko bi mogao pitati, kad se po kriterijima povijesti umjetnosti radi o djelima male likovne vrijednosti? Ali, je li vrijednost neke likovne pojave uvjet za njezino proučavanje? Prirodne znanosti ne proučavaju samo najslabije fenomene u svojim oblastima, nego i one najjednostavnije i najneuglednije. Kako je s drugim granama umjetnosti? Pored pisane, izučava se i usmena književnost, a ponešto se pažnje posvećuje i tzv. pučkoj književnosti i masovnoj literaturi. Upoznavanje postupaka i zakonitosti književnog stvaranja moguće je i na djelima male vrijednosti. Pored toga, usmena, pučka i masovna literatura imaju vlastite žanrove koji se razlikuju od žanrova pisane književnosti, a vrhunska ostva-

renja tih žanrova (npr. vic) po književnoj vrijednosti ne zaostaju za vrhunskim profesionalnim djelima.

Muzikološka ispitivanja ne ostavljaju po strani folklornu, zabavnu i ostalu glazbu koja nije „ozbiljna“; teorija glazbe, a i stvaraoci suvremene glazbe, posvećuju sve više pozornosti zvukovima svakidašnjeg života i rada, podjednako šumovima kao i tonovima, otkrivajući u njima glazbene elemente.

Pretpostavimo, dakle, da je i na području likovnih umjetnosti slično, tj. da je moguće u ostvarenjima čija primarna funkcija i nije umjetnička, izolirati i izdvojiti likovne elemente koji su inače podjednako zajednički profesionalnoj kao i neprofesionalnoj likovnoj kreaciji. Analiza u likovnom smislu naoko perifernih fenomena mogla bi pomoći i pristupanju profesionalnim vrhunskim ostvarenjima; pojedini postupci i sredstva likovnog stvaranja uočljiviji su u tim često nesvjesnim zadovoljavanjima osnovnih ljudskih likovnih potreba, nego u nekom vrhunskom djelu koje posjeduje osobine koherentne cjeline.

Istraživanje likovne kulture na Peščenici moglo bi pomoći uočavanju elemenata likovnosti u svakidašnjem gradskom životu, moglo bi pomoći upoznavanju još nepoznatih aspekata likovne kulture današnjice. Dakako, zadatak nije lak, ali već i samo otvaranje problema može biti korisno.

Materijal koji ću iznijeti na ovom skupu dio je do sada skupljene dokumentacije, a cjelokupni izvršeni posao još je u prvoj fazi istraživanja. Do sada sam proučavala zakonitosti gradnje u naselju Kozari Bok, amatersko slikarstvo na području općine, te stvaralačke i receptivne aspekte likovne kulture stanovnika jednog nebodera. Kontrolnu grupu za podatke, dobivene u neboderu, sačinjavala je grupa ljudi koje sam poznavala i prije ispitivanja, a koja se okuplja oko Centra za kulturu „Peščenica“ u raznim kulturno-umjetničkim grupama (pjevačkim, dramskim, likovnim, pletilačkim). Ovdje ću iznijeti rezultate ispitivanja u neboderu, ali se neću upustiti u interpretacije rezultata, jer mislim da to nije potrebno u ovom stadiju istraživanja i za potrebe ovoga skupa.

Željela bih ukazati na probleme koji prate početak jednog takvog istraživanja, probleme vezane uz metodu rada.

Uzore za radnu hipotezu nisam mogla pronaći unutar svoje struke, pa sam pokušala kombinirati metode drugih znanosti (etnologije i sociologije). Prije odlaska na teren pripremila sam pitanja služeći se upitnicama „Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja“ i upitnicom Etnološkog društva Jugoslavije za etnološki atlas. Upitnik sam prilagodila predmetu istraživanja, služeći se dotadašnjim iskustvom i pretpostavkama. U pripremnoj fazi rada pomogao mi je i rukopis Olge Supek-Zupan o urbanom istraživanju iregularne ekonomije u Detroitu. Istraživanje je provedeno u neboderu (jedanaest katova, pedeset i jedan stan - jednosobni, dvosobni, trosobni). Sagrađen je na području Stare Peščenice. To je dio šireg središta grada, uz Ulicu socijalističke revolucije. Među niskom gradnjom izgrađeno je nekoliko novih nebodera. Ispitivanje nije uvijek bilo ugodno, ali ipak većih neugodnosti nisam imala. Od pedeset i jednog stana bila sam u dvadeset i četiri. Tri su stanara odbila suradnju, za peticiju mi je na više mjesta rečeno da niti ne pokušam, a ostale (unatoč ponovljenim pokušajima) nisam našla kod kuće. Izrazito sam se neugodno osjećala samo u jednom stanu, gdje su vlasnici smatrali da posjeduju vrijedne slike i kojima moje popisivanje i fotografiranje nije bilo po volji. U svim stanovima ponuđena sam kavom i drugim pićima.

Prije početka istraživanja poznavala sam samo jednog stanara nebodera. Bio je to profesor glazbe koji se bavi izradbom skulptura u drvetu i kojeg sam upoznala na

svom radnom mjestu. Zamollila sam ga da me predstavi nekolicini stanara nebodera s kojima je u dobrim odnosima. Planirala sam da me ti već ispitani stanari, kojima bih objasnila svrhu svog dolaska, predstave svojim prijateljima u kući i da tako, uz preporuku znanaca, svladam nepovjerenje ljudi prema nepoznatoj osobi koja dolazi nenajavljeno u njihov stan, ometa ih, oduzima im vrijeme, popisuje predmete, ispituje o podrijetlu tih predmeta i još k tome nosi magnetofon, fotoaparat, a i bilježi sve o čemu se govori i sve što vidi.

Plan je bio takav, a ispitivanje je krenulo drugačijim tokom. Prvi stan u koji me je moj poznanik uveo bio je stan bivšeg pazikuće, čija je supruga ne samo pristala na razgovor i dala vrlo iscrpne podatke, već se i ponudila da će me voditi od stana do stana i pomoći mi da prebrodim prvu fazu nepovjerenja. Ta se pomoć pokazala dragocjenom zbog natrosječne komunikativnosti mog vodiča. Poznaje dobro sve stanare zgrade, a s mnogima je u prijateljskim odnosima i oslovljava ih s ti. Po zanimanju je frizerka, ima trideset i jednu godinu, a rodom je iz Like.

Već u prvom stanu prestala sam upotrebljavati magnetofon, jer je njegova uporaba, unatoč ugrađenom mikrofONU, onemogućavala kontakt. Razgovor sam bilježila ukratko na licu mjesta, nastojeći da stupim s ljudima u razgovor, a ne da tražim odgovore, čitajući pitanja. Međutim, za duže i dublje razgovore, kakve sam planirala, kao da nije bilo vremena. Nalazila sam ljude koji su upravo izlazili ili se vraćali, koji su jeli ili gledali TV, i moj stalno prisutan osjećaj ometanja i nelagode razvio se zbog bojazni da ljudima oduzimam dragocjeno vrijeme. Ta „kriza vremena“ učinila je da, što svjesno što nesvjesno, preinačim metodu razgovora u nešto što je postalo blisko anketi (kratki odgovori i točno postavljena pitanja). Moram napomenuti da takvih problema nisam imala kod već spomenute kontrolne grupe koja se okuplja oko Centra za kulturu.

Pitanja su bila podijeljena u dvije grupe. Pitanjima prve grupe željela sam ustanoviti likovnu kreativnost ljudi u najširem smislu: od bavljenja slikarstvom i kiparstvom do izradbe goblena i vezova.

Jedan od stanara bavi se u slobodno vrijeme kiparstvom, i ono mu je jedna od bitnih životnih zaokupljenosti i radosti. Radi u naivnoj maniri drvene skulpture što prikazuju likove s margina gradskog života. Napušta stilske oznake hlebinskog kruga iz kojeg je krenuo u svijet umjetnosti i razbija sheme koje mnoge pripadnike tog kruga sprečavaju u daljnjem razvitku.

Drugi, nastavnik likovnog odgoja u osnovnoj školi, bavi se intenzivno slikanjem. Slika pejzaže, uglavnom tehnikom akvarela. Ljeti ih prodaje u jednom istarskom mjestu. Razabiru se dva osnovna tipa. Ili su to dobro poznata stvarna mjesta (npr. Maksimirski park) ili tzv. opći pejzaži koji prikazuju izmišljene krajolike, ali na realan i očekivan način. To nije amatersko slikarstvo ni po pristupu slikarskom činu, ni po autorovu umijeću. Ali to nije ni slikarstvo koje muče problemi suvremenog izraza. To slikarstvo uopće ne muče nikakva pitanja, ono se kreće u području poznatog, prepoznatljivog i dopadljivog.

Treća, službenica, ne slika često. Njezine su slike tipično amaterske, a i sama se (za razliku od prve dvojice) smatra amaterom. Slika zamišljene idilične pejzaže.

Devetoro stanara radi goblene. Rade po kupljenom predlošku (uz dvije iznimke koje su rađene po reprodukciji). Vezanjem i kukičanjem bavi se intenzivno sedam stanarki, a još šest ih se nekoć time bavilo, ali se sada više ne bavi zbog nedostatka vremena. Uzorci se kopiraju s drugih radova, ali i iz časopisa. Dvije ispitanice znaju do u tačine narodne vezove iz raznih dijelova Like. Uzlanje (macramé) rade petnaestogodišnja učenica i dvadesetdvogodišnja studentica.

Druga skupina pitanja odnosila se na ukrasne predmete.

Na zidovima sedamnaest stanova vise originalne slike. U tri stana postoje likovno vrijedne slike (Vaić, Lacković, Šutej, Dubravka Babić, Kinert, Meštrović, Šimaga, Kljaković). U četiri stana vise slike amatera, a dobivene su na poklon od prijatelja. U čak devet stanova nalaze se slike koje pretendiraju da budu „pravo“ slikarstvo. Ali to je lažno i trivijalno slikarstvo koje iz raznih razdoblja slikarstva pabirči najprihvatljivije elemente, vulgarizirajući ih, a najviše se koristi načinom slikanja pejzaža sredine devetnaestog stoljeća (osobito Barbizonske škole). Imena autora dijelom nisam mogla doznati, a dijelom za mene nisu značila ništa, premda su izgovarana s poštovanjem, a autori su predstavljani kao akademski slikari. Jesu li to zaista akademski slikari ili nisu, ne mogu znati, iako bi bilo zanimljivo znati (ako to jesu), da li je čitav njihov opus takav, ili pak samo jedan dio koji fabriciraju za tržište. U iduća su dva stana slike koje sadrže većinu ovih karakteristika, ali koje kvalitetom pomalo izlaze iz te grupe.

Reprodukcija ima u manje stanova nego li originalnih slika. Svega u deset, i njihova kvaliteta u likovnom smislu čak zaostaje za originalima. Nisam još istraživala ponudu reprodukcija u trgovinama, ali (sjećajući se jednog svog obilaska trgovina u potrazi za reprodukcijama) znam da mnogo bolji izbor stanari nebudera vjerojatno nisu mogli ni učiniti.

U osam stanova vise gobljeni. Zanimljivo je da to nisu sve isti oni stanovi u kojima stanari i sami rade gobljene. Svega u četiri stana vise gobljeni vlastite izradbe.

U četiri su stana na zidovima obješene obiteljske fotografije, a čak četrnaest stanova ukrašeno je keramičkim tanjurima. Tri su glavne grupe motiva na tanjurima: vedute (uglavnom sv. Marko i katedrala u Zagrebu), zatim cvijeće i šare.

Pokušala sam također doznati što ti predmeti u likovnom smislu znače njihovim vlasnicima. Zanimljivo je da je znatno najčešći odgovor o podrijetlu slika kazivao da su dobivene od prijatelja, pa kad su već dobivene, onda su i obješene na zid. Postoji li zaista običaj poklanjanja slika ili je to samo odgovor kojim se prekida razgovor o ukusu? Ne znam. Slike se kupuju i od autora koji prodaju slike po stanovima ili poduzetima, kadikad i u autorovoj kući, ali nikad u prodavaonicama slika ili u galeriji.

U skladu s podrijetlom ispitanika nastojala sam uočiti vezu s tradicijskim slojevima i transformaciju ruralne kulture u gradu. Našla sam skupinu predmeta iz sredine iz koje su stanovnici potekli. Ti predmeti nisu ni u prvobitnoj funkciji, ni u nekoj novoj, praktičnoj funkciji, a često ni u ukrasnoj. Naime, u dva su stana iz ladicica izvučene kape i torbe, a u regalu su bile izložene male kapice i torbice - suvenirni. Na pitaje da li čuvaju neki stari predmet iz svoga kraja, uz starinske preslice i glačala ravnopravno su mi pokazivani suvenirni - umanjeni kolovrati i gusle.

U ispitivanje sam krenula s određenim predrasudama (u smislu unaprijed stvorenih sudova) o zadovoljavanju likovnih potreba ljudi koji se profesionalno ne bave likovnim stvaralaštvom. Bile su to predodžbe, bazirane na općem mnijenju, a ne na istraživanju. Nakon obilaska stanova ustanovila sam da se moja predodžba razlikuje od stvarnog stanja. Bitne razlike između očekivanog i viđenog su slijedeće:

- stanari posjeduju daleko veći broj originalnih slika nego što sam očekivala (pedeset i sedam slika u dvadeset i četiri stana);
- izrazito je prisutan običaj darivanja slika;
- više ljudi nego što sam očekivala (šesnaestoro) bavi se izradbom predmeta kojima donekle zadovoljavaju svoje likovne potrebe.

Tabelarni prikaz dijela skupljenih podataka o bavljenju likovnom djelatnošću (u najširem smislu) i ukrašavanju stanova stanara nebodera na Staroj Peščenici. Ispitivanje je izvršeno u prosincu 1979. godine.

stan	BAVLJENJE SLIKARSTVOM I KIPARSTVOM	IZRADBA GOBLENA	IZRADBA MACRAMEA	REPRODUKCIJE NA ZIDOVIMA	ORIGINALNE SLIKE NA ZIDOVIMA	FOTOGRAFIJE NA ZIDOVIMA	KALENDARI NA ZIDOVIMA	KERAMIKA NA ZIDOVIMA	ZBIRKE BOČICA I ZNAČAKA	RUČNI RADOVI NA POKUĆSTVU	DRVENI SUVENIRI	STARI PREDMETI	METALNI PREDMETI NA ZIDOVIMA	GOBLENI NA ZIDOVIMA	VEZENJE I KUKIČANJE
1	-	3	-	2	4	-	-	-	da	-	da	da	da	-	da
2	-	da	-	1	-	5	-	1	da	da	da	-	da	-	da
3	-	6	-	1	-	-	da	2	-	da	da	da	-	3	da
4	-	-	-	-	2	-	-	-	-	da	-	da	da	-	-
5	-	-	-	-	2	-	-	-	-	da	-	-	-	-	-
6	-	3	-	-	1	1	-	-	-	da	da	-	-	-	da
7	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	da	-	-	-	-
8	-	-	-	-	1	-	-	4	-	da	-	-	-	3	-
9	-	10	-	2	-	-	-	2	-	-	da	-	-	8	da
10	-	da	-	-	3	-	da	-	-	-	-	-	-	6	-
11	-	-	-	-	2	-	da	-	-	da	da	-	-	-	da
12	-	-	-	-	-	-	da	-	-	da	da	-	-	1	-
13	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	da	-	-	-	-
14	-	-	-	-	2	-	-	2	-	da	da	-	-	-	-
15	-	6	-	-	3	-	-	3	-	-	-	-	-	-	da
16	-	-	da	3	10	-	-	5	-	da	-	-	-	1	-
17	da	-	da	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	-	-	-	-	2	2	da	-	-	da	-	-	-	-	-
19	-	18	-	2	2	-	da	2	-	da	da	da	-	-	-
20	-	1	-	2	-	-	-	3	da	da	-	da	da	1	-
21	-	-	-	1	4	-	-	2	-	-	-	da	-	-	-
22	-	-	-	-	5	-	-	1	-	da	-	-	-	1	1
23	da	-	-	-	1	2	da	3	-	da	da	da	-	-	-
24	da	-	-	-	3	-	-	da	-	-	-	da	-	-	-

Ovako prikazani podaci možda ostaju na razini deskripcije i doimaju se trivijalno. Ali, nije li to zato što je to stvarnost u kojoj živimo? Da je kojim slučajem npr. Burckhardt, boraveći u Italiji, opisao i interijere stanova na način na koji je to učinio sa spomenicima renesanse, ne samo da bi to bilo danas interesantno, već bismo predmete, na koje tadašnji stanovnici nisu obraćali pažnju i u kojima nisu vidjeli estetske elemente, danas gledali drugačijim očima.

Zato sam se pokušala u ovom istraživanju distancirati od vremena i gledati začudnim očima, ali priznajem da mi to nije uvijek uspijevalo.

**A Research Into the Artistic Aspect of Culture of the Peščenica Residents
(An Apartment Building in „Old Peščenica“)**

(Summary)

This is a preliminary report of an investigation into the figurative art culture of the inhabitants of Peščenica. The term „figurative art culture“ denotes art objects, creative activities and reception of art - in short, the satisfaction of aesthetic needs. An object is considered the object of art if it contains some elements of artistic expression, regardless of its possible practical function.

The author surveyed residents of 24 apartments in an apartment building. She asked questions about their artistic activities, and recorded decorative objects in their apartments. Results were somewhat surprising: the residents owned more original paintings than the author had expected, there was a very prominent custom of giving paintings as gifts, and a significant number of people engaged in creative activities (painting, sculpturing, crocheting, macrame knotting and tapestry making).